

ריקוד חוקר – חוקר ריקוד: סקירת מאמרים על ריקוד

שרי אלרון

ריקודי, מחול, תנועה, גוף, כוריאוגרפיה – מלות המפתח האלה מניבות רשימה ארוכה, מגוונת ומרתקת של מאמרים אקדמיים שפורסמו בשנות האלפיים. המצאי הרחב משקף תהליכים אמנותיים ומחקריים עכשוויים של גוף, תנועה וריקוד. יש הסבורים (עדיין) שאי אפשר לכתוב על ריקוד ויש הסבורים שמחקרי המחול, התנועה, הכוריאוגרפיה וביטוייהם הכתובים אינם מספקים ואינם משתווים למחקר של מוסיקה, אמנות פלסטית ואמנויות אחרות. רבים אחרים חולקים על טיעונים אלה וראיה לכך היא היבול הרב של מאמרים וספרים שעוסקים בהיבטים שונים של ריקוד. ברשימה זו אתייחס למאמרים באנגלית ובצרפתית שפורסמו בשלוש השנים האחרונות בכתבי עת אקדמיים.

“שילוב” הוא מושג בסיסי במחקר הריקוד בימינו. שילוב בין חקירה אמנותית לחקירה תיאורטית ושילוב דיסציפלינות מחקריות. מלות החיפוש שפתחו את החיבור כמעט שאינן מופיעות כשלעצמן במחקר האמנותי והתיאורטי. מלות המפתח הבולטות שמופיעות לצד המלה “ריקוד” הן אימפרוביזציה, קוגניציה, מעבדה, סדנה, אמנות, נוטציה, דיגיטציה, אינטרמדיאליות, אינטרטקסטואליות, פוסט-כוריאוגרפיה, סומאסטטיקה ושילובים נוספים.

חיבור זה אינו מאמר אקדמי על מאמרים אקדמיים, אלא סקירה חלקית בלבד של מאמרים, ובראש ובראשונה של אלה מהם המחברים בין הפרקטיקה האמנותית והגופנית לבין המחקרים התיאורטיים העכשוויים. כדי להרחיב את היריעה, לא נסקרים מאמרים שהתפרסמו בכתבי עת שכותרתם כוללת את המלה dance. בעת הכנת הרשימה, תהליך חקירת סדר היום האינטלקטואלי של כתבי העת שבהם פורסמו המאמרים כמעט והשתלט על החיבור כולו. על כן אציין בתחילת הסקירה של כל מאמר באיזה כתב עת פורסם, מי חיבר אותו, מהו העניין המרכזי שלו ולעיתים גם מהי המסקנה המרכזית העולה ממנו.

Writing for the Body: Notation, Reconstruction, and Reinvention in Dance

המאמר פורסם בשנת 2011 בכתב העת *Common Knowledge*. בסדר היום של כתב העת, שיוצא לאור משנת 1992, מציינים העורכים שבכוונתם לפתוח ערוצי תקשורת בין אסכולות אקדמיות שונות וכן בין קהילת האקדמיה לקהילת האנשים החושבים שאינם באקדמיה. כתב העת מפתח מודל אינטלקטואלי חדש, המבוסס על שיח ושיתוף פעולה ולא על השתייכות (מטפורית) לצד זה או אחר. כתב העת פועל לפיתוח דרכי מחשבה על ידע ועל הרלוונטיות שלו לאנושות. את המאמר “לכתוב בשביל הגוף: תיווי, שחזור והמצאה מחדש בריקוד” כתב מרק פרנקו (Mark Franko), רקדן, כוריאוגרף וחוקר. פרנקו, מהדמויות הבולטות בחקר המחול בימינו, משלב בין הפרקטיקה למחקר.

במאמרו משרטט פרנקו את ההיסטוריה של תיווי מחול מהרנסנס עד לריקוד הפוסט-מודרני. הוא בוחן את המתח שבין מסורות כתובות ומסורות בעל פה בפרקטיקה של הריקוד במערב. על פי פרנקו, כמעט בלתי אפשרי לחשוב על תיווי בהקשר של קומפוזיציה, ובדרך כלל התיווי נקשר לשחזור

היסטורי. בה בעת, הפרטיטורה, או כמה מושגים של תיווי, נשארים טבועים בגופו ובתודעתו של הרקדן כאפשרות ריקודית. החוקר מסכם את המאמר בשאלה: “אפשר שתיווי מחול ותכלית הכוריאוגרפיה עצמה שחנו תמיד בגבול הבלתי ברור שבין הכתיבה לבין הציור?” הוא מוסיף: “If we think of choreography as writing, it may be because the very concept of dance depends in some measure on the notion of a trace in which the body, language as sign, and the gesture of drawing coincide as the very definition of what dancing means.”³

Sur quel pied entrer?

המאמר “באיזו רגל להתחיל?” הופיע בשנת 2013 בצרפתית, בכתב העת המקוון *Agôn*. סדר היום המוצהר של כתב העת הוא כינון מרחב אינטרנטי פתוח, משתנה וגמיש, שיהווה אתר למפגש ולדיאלוג בין פרקטיקות ותיאוריות תיאטרליות-בימתיות. כתב העת בוחן את זירת אמנויות הבמה ומציב שאלות הנוגעות לבמה העכשווית.

מחברת המאמר היא Aude Thuries, רקדנית ודוקטורנטית צרפתית צעירה. היא בוחנת תפישות היסטוריות ואסתטיות שעומדות בבסיס הכניסות לבמה. לטענתה, הכניסה לבמה במופע מחול, בבלט החצר, בבלט הקלאסי או ב-event המודרני היא תמיד פעולה אסתטית משמעותית, המוציאה לאור תפישות תיאורטיות העומדות בבסיס המופע. כניסת הרקדנית על נעלי אצבע, פניה לקהל, כניסתה לבמה בהליכה רגילה או תוך המשך של צעדי ריקוד שהחלו מאחורי הקלעים – כל אחת מהכניסות תצבע את המופע בהלך רוח השונה באופן רדיקלי מהלכי רוח אחרים.

Dancing Around the Issues: Prospects for an Empirically Philosophy of Dance

המאמר פורסם בשנת 2013, בגיליון מיוחד של כתב העת הוותיק *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*,⁵ שהוקדש לסימפוזיון על ריקוד ומדע. כתב העת, המופיע מאז 1942, מפרסם מאמרים מחקריים, סימפוזיונים וגיליונות מיוחדים המוקדשים לתחומי אמנות שונים. כתב העת כולל במונח “אמנויות” את האמנויות המסורתיות (קרי: מוסיקה, ספרות, ארכיטקטורה, ריקוד, ציור ופיסול ואמנויות ויזואליות אחרות, עיצוב נוף ועוד) וכן אמנויות “צעירות יותר”: צילום, קולנוע, אמנות אדמה, פרפורמנס, אמנות קונצפטואלית, עיצוב, אמנות דקורטיבית, טכניקות חדשניות עכשוויות ופרקטיקות תרבותיות נוספות, ובכלל זה פרקטיקות בשדה התרבות הפופולרית. כתב העת נוקט גישה תיאורטית אינטרדיסציפלינרית בנוגע לאמנויות ולסוגיות אסתטיות. את המאמרים המתפרסמים בו מחברים אמנים, סופרים, הוגים וחוקרים אקדמאים העוסקים בפילוסופיה, בספרות אנגלית והשוואתית, באמנות פלסטית, במוסיקה, בתיאטרון, בהיסטוריה של האמנויות, בפסיכולוגיה, במשפטים ובדיסציפלינות נוספות.

מחבר המאמר, דייוויד דייוויס (David Davies), הוא מרצה לפילוסופיה, שבוחן סוגיות אפיסטמולוגיות ומטפיסיות בפילוסופיה של האמנויות. מחקריו עוסקים בקולנוע, בצילום, במוסיקה, בפרפורמנס, באמנויות ויזואליות ולאחרונה גם בריקוד. במאמר “לרקוד מסביב לסוגיות: תחזיות לפילוסופיה

Ecologies of choreography: Three portraits of practice

המאמר פורסם בשנת 2012, אף הוא בכתב העת *Choreographic Practices*.¹⁰ המחברת היא תמרה אשלי (Tamara Ashley), רקדנית, חוקרת ומרצה בכירה. אשלי מתעניינת במיוחד באימפרוביזציה ובמופעים מתמשכים כתגובה לגופים אחרים, לסביבות ולאתרים מגוונים. לדוגמה, אשלי הופיעה במשך שלושים ואחד ימים במסלול טיולים מרכזי באנגליה.¹¹ אשלי היא המנהלת האמנותית של Dance Digital, פרויקט התומך בעבודתם של אמנים המקשרים בין טכנולוגיה, אתרים סביבתיים וקהילות אנושיות. במאמר "אקולוגיות של כוריאוגרפיה: שלושה דיוקנאות של פרקטיקה", היא בוחנת כיצד מתנהלים אמני ריקוד לאור שינויים סביבתיים בפרקטיקה היומיומית, כיצד השיח על שינויים אקולוגיים תורם לפיתוח מחשבות חדשות על פרקטיקות כוריאוגרפיות וכיצד משפיעות התפתחויות אלה על תפקידו של האמן-הרקדן בחברה העכשווית. אשלי בוחנת סוגיות אלה בשיתוף עם שלושה אמני ריקוד העוסקים בסוגיות אקולוגיות. שלושת האמנים רואים בבתייהם ובחיייהם היומיומיים חלק מהפרקטיקה האמנותית. אשלי ליוותה את האמנים לאורך זמן: היא השתתפה באופן אקטיבי בחייהם היומיומיים והאמנותיים, במחקריהם ובהופעותיהם. היא הכירה את אתרי הפעולה שלהן ואת תגובתם לאתרים אלה. במאמר היא מאירה נקודות דמיון ושוני באופן שבו שלושת האמנים חוקרים מחול, אקולוגיה ושינויים סביבתיים. עיצובו הייחודי של מאמר (אקדמי) זה מאפשר לקורא להתוודע ישירות לאופנים שבהם האמנים משלבים בין היותם אמנים, חוקרים וכותבים. אשלי אף מציעה לקורא להתייחס למאמרה כאל פרטיטורה לאלתור ולקרוא אותו כמסע דמיוני.

Choreographing a queer ethics: Between Bill T. Jones and Keith Hennessy

המאמר התפרסם בשנת 2013 בכתב העת: *Women & Performance: A Journal of Feminist Theory*. זהו פרסום אקדמי שמאמרו עוסקים בפרפורמנס, בריקוד, בקולנוע, בניו מדיה ובחיי היומיום מפרספקטיבות פמיניסטיות מגוונות.¹² כתב העת מצהיר על מחויבותו לכתיבה פמיניסטית ולהרחבת הדיון הביקורתי סביב מגדר ומיניות. כמו כתבי העת האחרים המוזכרים ברשימה זו, גם עורכי נשים ופרפורמנס: כתב עת לתיאוריה פמיניסטית מדגישים שהם מעודדים דיאלוג בין מגוון נושאים. כתב העת מתמקד בגזע, אתניות, מעמד, מיניות, טכנולוגיה וזהות.

המחברת, קתי הנבאך (Cathy Hannabach), מעידה על עצמה שהיא פועלת במשולב בשלושה תחומים: אקדמיה, אמנות ואקטיביזם חברתי-פוליטי. היא למדה ריקוד, כתבה דוקטורט בלימודי תרבות ומרצה בתחום זה. כמו כן ייסדה ארגון המתמחה באמנויות המדיה והיא פעילה למען שוויון חברתי.

במאמר זה בוחנת הנבאך מהי תרומת המלנכוליה לאתיקה הקווירית ומהי המשמעות של הצגת האתיקה הזאת על הבמה. היא משווה את היצירה *Untitled* של ביל טי ג'ונס (Bill T. Jones) משנת 1989 ליצירה *Sol Niger* של קית הנסי (Keith Hennessy) משנת 2006. המחברת מצביעה על כך שג'ונס והנסי עוסקים באפקטים הוויזואליים והחושניים שנוצרים כתוצאה מאובדן, אלימות ואבל בהקשרים גיאופוליטיים עכשוויים. בשני המופעים נעים ג'ונס והנסי בין שימוש בצילום, בריקוד ובווידיאו. ביצירות אין הבחנה בין אפקטים חויביים לאפקטים שליליים, בין הומור לביקורת, בין מדיה ודיסציפלינות מארגנות-כל. המחברת סבורה שאף על פי ששתי היצירות נבדלות זו מזו בתפישה האסתטית, שתיהן מהוות מודל לאופן שבו ריקוד ופרקטיקות גופניות אחרות מייצרים "מופעים אוטופיים" והזדמנויות לביקורת ולשינויים שייזרעו בגופים עצמם.

אמפירית של ריקוד", מתייחס דיוויס להבחנה בין ריקוד אמנותי לריקוד שאינו אמנותי, לאופן שבו תפישות אסתטיות משפיעות של תפישת הריקוד ולקשר בין פעילות המוח ומערכת העצבים לאופן שבו הצופה מפרש את ההנאה האמנותית. דיוויס בוחן תפישות פילוסופיות עכשוויות של ריקוד, ובמיוחד זו של גרהאם מקפי (Graham McFee). מקפי סבור שמחקר מדעי המוח העכשווי אינו רלוונטי לחשיבה פילוסופית על אמנות הריקוד. דיוויס טוען כי השלילה אינה גורפת. לטענתו האמנות אינה נמצאת במופע המחול, אלא במבטו של הצופה. מדעי הקוגניציה יכולים להסביר את היכולות הקוגניטיביות שהאדם מגייס כאשר הוא צופה בתנועות ומתייחס אליהן כאל אמנות הריקוד, אך המדע אינו יכול לומר באיזה מבט מדובר.⁶

Animate inscriptions, articulate data and algorithmic expressions of choreographic thinking

מאמר זה התפרסם בשנת 2014 בכתב העת האקדמי *Choreographic Practices*.⁷ כתב העת, שהחל להופיע בשנת 2010, עוסק במגוון פרקטיקות כוריאוגרפיות ובדיון ביקורתי. נקודת המוצא שלו היא שריקוד מגלם בתוכו רעיונות ובה בעת מהווה זירה לשיח יצירתי וביקורתי. כתב העת מתמקד בתהליכי היצירה, בקשר ובצמתים שבין תיאוריה ופרקטיקה ובין הכוריאוגרפים לבין אנשי האקדמיה. עורכיו מעדיפים להתמקד בעכשווי. השאלות המרכזיות העולות בגיליונות שפורסמו עד כה הן: מהן הסוגיות הנחקרות על ידי אמנים שעניינם תנועה? מה המאפיינים של מחקרים אלה? כיצד יוצרים מופע? כיצד מנסחים ומוציאים לאור את התהליכים?

כתב העת מדגיש את טשטוש הצורות והגבולות וכן את המחשבה האינטרדיסציפלינרית של פרקטיקות עכשוויות של ריקוד ומשקף זאת במאמרים הנוקטים מגוון גישות ושיטות. כתב העת מגדיר את עצמו חלל ניסיוני. הוא מעודד כתיבה מסורתית וכתביה אלטרנטיבית. לצד מאמרים אקדמיים סטנדרטיים מופיעים בו מסות, הרהורים, צילומים, מחברות של יוצרים, סקירות של ריקודים, בלוגים וראיונות.

Animate inscriptions, articulate data and algorithmic expressions of choreographic thinking

את המאמר "רישומים של אנימציה, נתונים וביטויים אלגוריתמיים של מחשבה כוריאוגרפית" כתבה נורה זוניגה שו (Norah Zuniga Shaw), שיצירתה ומחקרה בוחנים את הידע הכוריאוגרפי כמקום ליצירה אינטרדיסציפלינרית ובין-תרבותית. החוקרת מצביעה על נצחיותן של שאלות בדבר מהות הידע הכוריאוגרפי והעקבות שידע זה מותיר. לאור ההתפתחויות המתחוללות בעשורים האחרונים בתחום המדיה הדיגיטלית, שאלות אלה הולכות ומתרחבות. לטענתה של שו, בניגוד לדעה הרווחת, ליצורים ולחוקרים יש הרבה מה לעשות כדי לשמור את העקבות של הרעיונות הריקודיים ולהעביר אותן הלאה. במאמר היא בוחנת את השאלות הנוגעות לטבעה של המחשבה הכוריאוגרפית ולחיפוש הביטויים המשמעותיים ברעיונות של ריקוד, בהתייחס לשני פרויקטים שבהם מילאה תפקיד מרכזי. בפרויקט Motion Bank: Two (2013), שבו שיתפה פעולה עם הכוריאוגרפים Thomas Hauert ו-Bebe Miller, נבחנו ריקוד ואנימציה בהקשר של חיפוש אחר תנועה ספונטנית.⁸ המאמר עוסק גם בשיתוף הפעולה של שו עם הכוריאוגרף ויליאם פורסיית (William Forsythe) ב-*Synchronous Objects*, עבודה אינטראקטיבית פורצת דרך משנת 2009.⁹ על פי שו, האתרים החלופיים לרעיונות כוריאוגרפיים בפרויקט אובייקטים מסוכרנים הם ביטויים טקסטואליים, דיגיטליים, ויזואליים ואלגוריתמיים, שהם תוצאה של שיתופי פעולה בין תחומי ידע ואופני חשיבה מגוונים. על פי הבנתה, תפישת האובייקטים הכוריאוגרפיים כביטויים וכרישומים של ידע ריקוד פותחת מרחב לרעיונות כוריאוגרפיים שנעים בחופשיות בין מקומות בגוף לכאלה הממוקמים מחוצה לו וחוזר חלילה.

Geometry, embodied cognition and choreographic praxis

מאמר זה מופיע בכתב העת *The International Journal of Performance Arts & Digital Media (IJPADM)* ¹³ זהו כתב עת אינטרדיסציפלינרי חדש, שמאמרו אקדמיים וכפופים לקריאת עמיתים מתחומי ידע מגוונים. סדר היום של כתב העת הוא עידוד היצירה ודיון בקשר שבין טכנולוגיות דיגיטליות ובין אמנויות התיאטרון, הריקוד, המוסיקה, הפרפורמנס ועוד. כתב העת מפרסם דיונים החוצים דיסציפלינות ועוסק בעידוד השימוש בניו מדיה ובטכנולוגיות ליצירה ולהטמעתה. בסתיו 2014 הופיע גיליון מיוחד, שכל מאמריו עסקו בתופעות היברידיות: בצמתים שבין אמנויות פרפורמטיביות לבין מדע ודיגיטציה. כותרת המאמר "גיאומטריה, קוגניציה מגולמת ופרקטיקות כוריאוגרפיות" מחברת בין כוריאוגרפיה לבין גיאומטריה וקוגניציה, והוא נכתב על ידי ג'ונתן אוון קלרק (Jonathan Owen Clark) וטקו אנדו (Taku Ando). קלרק הוא ראש מחלקת המחקר של Trinity Laban Conservatoire of Music and Dance. הוא חוקר פילוסופיה, אסתטיקה והיסטוריוגרפיה של מוסיקה, מחול ואמנויות אינטרדיסציפלינריות. אנדו הוא רקדן וכוריאוגרף הפועל בלונדון. האמן והחוקר בוחנים את הקשר שבין טכנולוגיה, פרקטיקות כוריאוגרפיות, קוגניציה וממצאים מדעיים הנוגעים לאופנים שבהם בני אדם יוצרים וקולטים דימויים. המחברים מתמקדים בדרכים שבהן כוריאוגרפים משתמשים ביכולותיהם המולדות של רקדנים ליצירת דימויים קינסטטיים הנובעים מהאיכויות הדינמיות של תנועות גופניות ממשיות ומדומיינות. המחברים מציינים כי מטרה נוספת של המאמר היא להעלות רעיונות לקטלוג דימויים הקשורים למחול על פי מאפיינים גיאומטריים אינהרנטיים. הם מציעים מבחר דיאגרמות וסימנים דיגיטליים כייצוגים של הדימויים. ייצוגים אלה יכולים להוות כלי עזר הן לרקדן והן לכוריאוגרף.

בסיכום המאמר מדגישים קלרק ואנדו את תרומת המחקר המדעי לאמנות. "הידע המצטבר על קוגניציה ודימוי מנטלי, ושילובו בשיטות חדשות של ייצוג דיגיטלי ומניפולציות תנועתיות, פותחים מרחבים חדשים הן למופע האמנותי והן למחקר המופע. מרחב זה מצוי בצומת שבו נפגשות כמה דיסציפלינות. האמנים בוחנים שיטות שונות לבירור ההיברידיות או ההצטלבות בין התחומים השונים. צמתים אלה יוצרים ריקודים חדשים, ולא פחות מכך סוג חדש של רקדנים", הם כותבים.

לסיכום רשימה זו אאמץ את מסקנתם המשותפת של החוקר התיאורטי והחוקר בגופו: במאה העשרים ואחת המחקר המדעי והמחקר בפרקטיקה האמנותית מזינים זה את זה.

הערות

¹ המונח ריקוד ישמש לציון המושגים מחול, תנועה, כוריאוגרפיה ובלט.

² Mark Franko, "Writing for the Body: Notation, Reconstruction, and Reinvention in Dance", *Common Knowledge*, 2011, Vol. 17, Issue 2, pp. 321–334.

³ Mark Franko, "Writing for the Body: Notation, Reconstruction, and Reinvention in Dance", *Common Knowledge*, 2011, Vol. 17, Issue 2, p. 334.

⁴ Aude Thuries, "Sur quel pied entrer?", *Agôn* [En ligne], Traditions de l'entrée: séquence, intermède, numéro(s), Dossiers, N° 5: L'entrée en scène, mis à jour le : 25/01/2013. Référence bibliographique de l'article : URL : <http://agon.ens-lyon.fr/index.php?id=2444>.

⁵ David Davies, "Dancing Around the Issues: Prospects for an Empirically Philosophy of Dance", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 2013, Vol. 71, Issue 2, pp. 195–202.

⁶ *ibid*, p. 201.

⁷ Shaw, Norah Zuniga, "Animate inscriptions, articulate data and algorithmic expressions of choreographic thinking", *Choreographic Practices*, 2014, Vol. 5, Issue 1, pp. 95–119.

⁸ <http://motionbank.org/en/content/two-bebe-miller-thomas-hauert>

⁹ <http://synchronousobjects.osu.edu/media/index.php>

¹⁰ Tamara Ashley, "Ecologies of choreography: Three portraits of practice", *Choreographic Practices*, 2012, Vol. 3, pp. 25–41.

¹¹ http://www.arts.lboro.ac.uk/radar/project/roam_a_weekend_of_walking_spring_2008/tamara_ashley_simone_kenyon/

¹² Cathy Hannabach, "Choreographing a queer ethics: Between Bill T. Jones and Keith Hennessy", *Women & Performance*, 2013, Vol. 23, Issue 1, pp. 83–106.

¹³ Jonathan Owen Clark, Taku Ando, "Geometry, embodied cognition and choreographic praxis", *International Journal of Performance Arts & Digital Media*, 2014, Vol. 10, Issue 2, pp.179–192.

ד"ר שרי אלרון היא היסטוריונית המתמקדת ביחסים בין מחול, אידיאולוגיה וזהות, ובין המחול והאמנויות האחרות. עבודת הדוקטורט שכתבה היא מחקר היסטורי ראשוני על רינה ניקובה ולהקת התימניות: מחול ישראלי בין מזרח ומערב. עבודת המסטר שלה היא ניתוח סמיוטי של ארבע יצירות מחול נרטיביות מאת הכוריאוגרף השוודי מאץ אק. התזה והדיסרטציה נכתבו במחלקה לתולדות התיאטרון באוניברסיטה העברית בירושלים. אלרון מלמדת היסטוריה ואסתטיקה של מחול באקדמיה למוסיקה ולמחול, באוניברסיטה העברית ובמכללת אורות, מנחה סטודנטים במחקרים מגוונים ושותפה בכתיבת ספרים ומאמרים שעניינם המחול האמנותי, תולדותיו והקשריו ההיסטוריים-התרבותיים.